

IV. Hafta: Arendt ve Şeyleşme
(İnsanlık Durumu IV. Bölüm)

Arendt'in *İnsanlık Durumu* IV. Bölümde ayrıntılandığı *şeyleşme* sorunsalı dersin asli konusu olan eleştirel teknoloji felsefesi açısından önemlidir. Arendt burada homo faber'in temel etkinliği olan işte şeyleşmenin nasıl içerildiğini anlatır. Bir önceki derste işte amaçlanan şeyin kalıcılık olduğunu belirtmiştik. Elbette kalıcılık her şeyden önce kullanılan ham maddeye dayalıdır. Buna güzel bir örnek modern dünyadaki plastik çılgınlığıdır. Roland Barthes *Çağdaş Söylenler*'inde bunu bir yer ayırmış ve her şeyin çılgınca plastikleşmesine vurgu yaparak incelikli bir eleştiri getirmiştir. Elbette plastik dayanıklı, kalıcı olması nedeniyle bu denli tercih edilir. Ancak diğer yandan onun doğada çok zor yok olması da atık ve kirlenme sorununa neden olmaktadır. Modern dünyada bunun gibi pek çok çelişki bulmak mümkündür.

Arendt iş ve kalıcılığı ham madde sorunuyla bütünleştirirken bu ham maddenin doğal değil insan ürünü olduğuna dikkat çeker. Doğaya müdahale ile yapılmış bir şeydir; bu. Yıkıcı sonuçları vardır. Katletme, ihlal, şiddet tüm imalatlar için geçerlidir. Homo faber, doğayı tahrip eden ve tahakküm altına almaya çalışandır. O, yeryüzü ve doğanın adeta Tanrısı gibi davranır. Animal laborans ise besleme esaslıdır. Kendini ve evcil hayvanları besler. Canlı varlıklar arasında en üstün olan olsa da adeta onların ve yeryüzünün hizmetkârıdır. Homo faber'in üretkenliği yaratıcı Tanrı imgesinde köklenir. Ancak homo faber bir *Deus ex Machina* yani Makine Tanrı'dır. Çünkü hiçten yaratmaz, zaten mevcut olan maddeyi gerektirir. Bu nedenle insanın üretkenliği Prometheusçu bir motif taşır. Tanrıdan çalınan ile insani bir dünya inşa edilmeye çalışılmaktadır.

Homo faberde artık yaptığı işin, bedensel hareketlerin verdiği haz yerini ezici bir güce, ben duygusu ve kıvanca bırakmıştır. Doğa karşı kazanılmış bir zafer gibidir. Bunu da en çok kalıcı ya da dayanıklı olanı üretmekle gerçekleştirir. Diğer yandan bir modele göre tasarlama esastır. Tasarı ya da model daima imalattan önce gelir. Artık işimiz için çalışmıyoruzdur. Daima aklımızda bir tasarı vardır ve çalışma ona ulaşmanın aracıdır. Böylelikle bizler, hakkında en ufak bilgimizin dahi olmadığı şeylerin üretimi için çalışır ve dolayısıyla bu üretim etkinliğinin araçları oluruz. *Vita activa*'da imalat hiyerarşik yapılanmada düzenleyici rolüne bürünür.

Burada çoğaltma emeğin yinelenmesinden başka bir şeydir. Çoğaltılan görece istikrar ve kalıcılığı temsil eden şeylerdir. Modelin kalıcılığı esastır. Böylelikle, Greklerin *poiesis*'i yapma süreci de denilebilir, araç-amaç kategorileriyle belirlenir. Üretim süreci hep bir sona varır. Emek ise tüketim amaçlı üretimde bulunmaktadır. Dolayısıyla ürünün kalıcılığı değil artık

hedeflenen tüketimdir. Nihai amaç ürün değildir; emek gücünün tüketimidir. Yapma sürecinde ise hedeflenen aslen kendi başına var olabilen bir şey ortaya koymaktır. Dünyaya insani bir eser getirmek de denilebilir.

İmalat sürecinde nihai amaç yineleme olamaz. Ne zaman yinelemeye ihtiyaç duyulur? Taleple ilgili beklenti yinelemeden ziyade az önce de belirtildiği gibi çoğaltmadır. Böylelikle zanaatkâr, zanaatına bir de para kazanmayı ekler. Burada yönlendirici model işin dışından gelir. Bu özellikle emekle karşılaştırıldığında belirleyici bir noktadır. İmalatın en bariz özelliği ise kesin başlangıç ve kesin ve öngörülebilir bir amacın olmasıdır. Emek, her durumda bedensel yaşam sürecinin döngüsellikle ilintilidir. Ne başı ne de öngörülür bir sonu vardır.

Homo faber, üretme ve yok etme özgürlüğüdür. Üretimdeki özgürlük ürünün ne olacağına dair imge ya da tasarıya sahip olmasıyla yok etme özgürlüğü elle yapılan şeyin somut, mevcut bir şey olarak onun önüne konulabilmesidir. Böylelikle, öznel amaçların nesnel amaçlarla yer değiştirdiği görülür. Alet ya da araçlar dünyasaldır. Arendt'e göre, onlara bakılarak uygarlıkları sınıflamak bile mümkündür.

Elbette modern dünyada bu araç-amaç ikilisi tersine dönmüştür. Arendt buna ilişkin olgusal bir analiz yapar. Animal laboransın alet kullanmasıyla (*emekçinin*), sanayi devrimi sonrası fabrika tarzı üretimde işçiler ve makineler ilişkisi karşılaştırır. Emekçi alete mi uyar, alet mi ona uyar? Makine mi işçiye, işçi mi makineye uyar? El yapımı şeylerde ele uygun olması esastır, aletin. Ancak makinelerde durum farklıdır. Makineler kendi çalışma hız ve ritmini işçilerin bedensel ritimlerine dönüştürür. Bu da işçilerin makineleşmesi demektir. Böylelikle, en iyi alet ele yön veremezken makine bedenleri yönetir. Teknoloji böylece son evresine makinede ulaşmış olur.

Şimdi eğer, insanlık durumu denilen şey Arendt için insanın kendi dünyasını yapma ya da tasarlaması ise aslında olanaklı gelecek her durumu da başlatmış olmalıdır. Yani insan yapımı her şey dolaysızca onun tüm koşul ve durumlarını üretiyorsa o zaman insan makineyi tasarladığı anda makinelerden oluşmuş bir çevreye de kendini uydurmuş demektir. İnsanın yeryüzünde kullanageldiği araç gereçlerin onun için vazgeçilmez ve geri de alınamaz koşul olması da bunun bir göstergesidir. Aslında bu tamamlanma özünde otomasyonun açığa çıkmasıdır. İlk evreyi buhar makinesi biçimlendirir ve burada makine doğayı taklit için yapılırken, son evrede amaç işçinin el hareketleri ve bedenin yeniden üretimidir. Sonuç, insani dünya ve insan eseri dünyanın örtüşsüzlüğüdür. İradî başlangıç, amaç/erek otomasyona dönüşmüştür.

Elbette Arendt için de teknoloji sorunu, makinenin gelişimiyle birlikte dünyanın ve yaşam alanlarının dönüşüme uğramasında köklenir. Ama bu sorun, asla makineler yarar mı

yoksa zarar mı getirdi sorusuna dönüşmemelidir. Çünkü her tür alet ya da araç insan yaşamını kolaylaştırmak ve insan emeğini daha az meşakkatli kılmak için yapılır. Ancak araçsallık insan merkezli değildir. Üretmek amacıyla tasarlanan nesneyle daha yakından ilgilidir. Tüm insani değer ise animal laboransın onlardan sağladığı yararlarla sınırlıdır.

Sonuç olarak asıl sorun, makinenin kölesi olmaktan ziyade makineler otomatik hareketlerle dünyayı ve şeyleri yönetiyor ya da yok ediyor mudur? Bu zor ve komplike bir sorudur. Antik dünyanın homo faberi yani yapan insanı maalesef modern dünyanın siyasal insanı yani eyleyen insanı değildir. Modern dünya faydalı şeylerin nesnel gerçekliği tarafından örülmüş bir dünyadır. İnsanın burada yalnızca yapan olarak değil eyleyen olarak ayrıcalıklı bir konumu ve yeri olabilir. Böylelikle politik düzenin zorunlu koşulu olan kamusal alanın otantik bir formda gerçekleşmesi de olanaklı olabilecektir.